

NEDERLAND
en het
VERRE OOSTEN

Deel I : VOC

*de Verenigde
Oostindische
Compagnie*

G.A.M. Strijards

Colofon

Nederland en het Verre Oosten

Deel I: de Verenigde Oostindische Compagnie, de V.O.C.

ISBN: 987-94-93303-15-7

NUR: 691

Europese overzeese expansie

Uitgever: Probook b.v.

Auteur:

Prof. Mr. Dr. G.A.M. Strijards,

maakte deel uit van de Nederlandse delegatie bij de Verenigde Naties in New York bij de oprichting en tot standkoming van de verschillende internationale straftribunalen en het Internationaal Permanent Strafhof die hun zetel in Nederland hebben.

Ook als rechter deed hij brede ervaring op met de jurisdictieverhoudingen die dergelijke tribunalen en hoven genereren en de rechtshulpproblemen die ze oproepen. Hij is specialist in het interstatelijke institutionele publiek recht. In dit segment geeft Strijards ook colleges.

Alle rechten voorbehouden

Auteursrechten op afbeeldingen is - indien vindbaar - geëerbiedigd

Grafische vormgeving: B.F. Bouma

@2022 G. Strijards, 's-Gravenhage

Inhoudsopgave

Het verdrag van Tordesillas	1
Inleiding	1
Het wereldbeeld van Ptolemaeus	1
Het primaatschap van Petrus	5
De positie van de plaatsvervanger van Christus	6
Op weg naar Priester Johannes	9
Een militaire alliantie met Paepe Jan	10
De verkenning langs de westkust van Afrika	12
Universele jurisdictiesferen: door de Paus verdeeld	14
De concordataatsvorm	17
De uitvoering van een bulla bij verdragen	17
De rol van de Heilige Stoel	18
De delineatieverplichtingen van de Paus	19
De concessionering aan Portugal	20
De machtiging tot rechtsmachtuitoefening	20
De koning van Engeland als Portugals <i>Most Gallant Ally</i>	21
Effectieve doorzettingmacht	22
De concessionering aan Spanje	24
De positie van Karel V van het Huis Habsburg	24
De universaliteitsaanspraken van de Habsburgers	25
Pauschap en Keizersmacht in één	27
De amendering bij het concordaat van Zaragoza	28
De wereld is groter dan gedacht	28
Portugal krijgt De Molukken in de schoot geworpen	29
De Spaanse naasting van de Filipijnen	30
De onmogelijke doorvaartroute van Magellaan	30
De contra-meridiaan steeds betwist	32
De Lage Landen	33
De rechtsmacht kringen van Tordesillas	33
Het handelsdebiet der Hanze	34
De burgerlijke opstand tegen de koning van Spanje	35
De staat van het volkerenrecht	37
De receptie van het universele Romeinse recht	37
De Codex Justiniani als basis	38

De denaturering van het Romeinse recht	39
De ontwikkeling van het canonieke recht	41
Het imperfecte zestiende -eeuwse volkerenrecht	42
De voortplanting des geloofs	43
Christenen en heidenen	43
De <i>UNA Sancta</i> teloor	44
Personele en territoriale jurisdictiesferen	45
Het concilie van Trente	45
De Kerk als een vereniging van naties	45
De Kerk geen vereniging van naties	47
De Republiek missiegebied: de <i>Missio Hollandica</i>	48
Het probleem van de soevereiniteit van de Republiek	49
De Republiek als volkerenrechtelijke entiteit	50
Leuren met de soevereiniteit	52
De steun bij Frankrijk duur gekocht	54
De vergelijking met Venetië	55
Hunne Hoogmogendheden	57
De Republiek der Zeven Provinciën	58
Johan van Oldenbarneveldt	61
Van Oldenbarneveldt Rotterdams gemeenteambtenaar	61
De Groote Dijckgagie van Holland	62
Rotterdamse havenwerken na de St. Elisabethsvloeden	63
Van Oldenbarneveldts buitenlandse politiek	64
Nijpende behoefte aan gelden voor verdere oorlog	67
Handelsconcentratie en geleide buitenlandse politiek	70
Een vrije zee of een gesloten zee?	72
Hugo de Groot, het genie van Holland	74
Het volkerenrecht stond monopolies toe	75
Extreem Hollands legalisme	76
<i>“De iure belli ac pacis”</i>	77
Mare liberum versus mare clausum-politiek	78
Anti-geopolitiek en legalisme	79
De Amsterdammers willen niet	80
Een dure inconsequentie en legalisme	81
De oprichting van de V.O.C.:	83
De beschermde positie van de bewindvoerders	84
De vennootschap een criminele organisatie?	85

De kleinere inleggers: V.O.C.-bedrijfspolitiek	85
Het octrooi-monopolie niet supranationaal geborgd	86
Het itinerarium van Jan Huyghen	88
De Portugese kraakvaart op Goa	88
Meevaren met een bisschop en de routes afkijken	89
De cartografieën van Jan en zijn aanwijzingen	90
De maritiem-technische aanwijzingen	91
De vóórcompagnieën	92
Een voorlopig defensief verbond tegen Spanje	92
De Antwerpse beurtvaart bedreigd	93
Particulier geheim initiatief	94
De noordelijke aanvaarten onder de Pool	97
De Antwerpse compagnieën van den Noordomme	97
De Zeeuwse en Hollandse Noord compagnieën	99
De zuidelijke aanvaarten boven de Pool	100
De Suidcompagnieën	100
De Kaap-Hoornvaarders	103
De zaak Isaïc Le Maire	104
De Australische compagnie om de V.O.C. te pesten	107
De Hollandse Compagnieën van Verre	109
De vertraagde imitatiedrift van de Hollanders	109
Het Portugese handelsimperium letterlijk omzeilen	110
Het verkenningstraject van de Compagnie van Verre	113
De oprichting van een handelscompagnie	115
De naamloosheid en het toonderbewijs	115
De maatschappelijke verdeling van de V.O.C.-aandelen	115
Het administratieve en comptabele <i>natte-vinger-werk</i>	116
De Amsterdamse inleggingen en die in de gewesten	117
De strekking van het nationale monopolie	119
De stichting van handelsfactorijen primaire missie	121
De volkerenrechtelijke uitgangspunten	122
De neutraliteit van de Kumpenie	123
De exterritorialiteit	127
Het octrooi als wetsbesluit van de Staten	129
De publieke monopolies	130

De juridische kijk van Johan van Oldenbarneveldt	130
De vereniging van alle Oost-compagnieën in één octrooi	132
Met de V.O.C. vergelijkbaren	136
De Nederlandsche Overzee-Trustmaatschappij of N.O.T.	136
Het Nederlandsche Landssyndicaat	139
De Association Internationale de Congo	140
Handelsfactorijen en tussenstations	145
Geen territoriale soevereiniteitsexpansies	145
De V.O.C.-ambtenaren en beambten	146
Het V.O.C.-kustbezettingsrecht	147
De V.O.C.-milities, zeesoldaten en mariniers	148
Het korps der mariniers opgericht in 1665	149
De gewone V.O.C.-zeelieden en soldaten	151
De bureaucratische hiërarchie van de V.O.C. op locatie	154
Boekhouders, assistenten,	155
Morshandel en lorredraaijerij	156
De ingehuurde specialistische beambten:	159
Gouverneur-Generaal en Raad van Indië	162
Ternate als directie-residentie	163
Destabilisatie door Portugezen en Engelsen	166
De V.O.C: geen "open deur"-politiek	167
Verplaatsing van de centrale administratie naar Java	170
De verdere gebiedsverwervingen	171
De Kumpenie als werktuig van een zwakke staat:	171
De ontwikkeling van het Archipel-Esperanto: het Maleis	173
Sumatra en zijn kustarchipels	175
Algemene beheersingspolitiek: verdeel en heers	177
Borneo	181
De archipelgroep Celebes	183
Flores en Soemba	185
Timor, Roti en Solor	187
Bali en Lombok	189
Ceylon, Manar en Coromandel	190
Malakka en Bengalen	191
Formosa	192
Hirado en Decima	195
Suratte, Cranganor, Cochin, Cannanur, Gamron, Malabar	197

De stichting van Batavia	202
Het agressieve optreden van Jan Pieterszoon Coen	202
Batavia werkt als verlamdende bureaucratische centrale	203
Coens verachting voor het V.O.C.-octrooi	206
Pieter de Carpentier en zijn opvolgers volgen Coen	208
De beruchte “sense of detachment”.	210
De V.O.C.-cargo’s	213
De eilanden-verzameling in de baai van Batavia	214
Het eiland Onrust	217
De eilanden Kerkhof en Kuyper	220
De eilandjes	221
De militaire strategie voor de koloniale beheersing	222
De Kumpenie sprak geen Maleis	224
De Engelse maritieme politiek	226
Van geuzenbent tot Hoogmogend College	226
Het afdanken van het veldleger topprioriteit	228
De Engelse oorlogsvloot als geopolitiek instrument	229
Good Queen Bess als vlootvoogdes	229
De Engelse zeelieden waren nooit heren	231
Nederland als zeemogendheid	232
Axiomatisch uitgangspunt:	232
De Republiek nooit meer dan	236
Dienstplicht	238
Vloot en veldleger samen te duur	238
De teloorgang van De Kumpenie	241
De Kumpenie durft niet meer scherp te concurreren	241
De Engelse wereldpolitiek in de versnelling	244
De wereldrechtsorde in de schaduw van	246
De staat van V.O.C.-	247
De centrale directie begrijpt er niets van	249
De Kumpenie kan niet omvallen ?!	250
Corruptie endemisch systemisch	252
Van Imhoff vertelt hoe het zit	257
De opiumoorlogen in V.O.C.-verband	258
De rechtszaak tegen Adriaan Valckenier	259
De hiërarchische bureaucratische logheid	261
Moordende concurrentie,	262
De omslag naar massagoederen voor een massapubliek	262

De zichzelf verrijkende élite	262
Het conservatieve systeem van geschatte tienden	262
Opeenhoping van rijkdom	263
Het verstarde fiscale systeem constitutioneel ingebed	264
De oorlogsverklaring van Frankrijk	266
De Franse revolte ontketend tegen alle vorsten ter wereld	266
De geweldsaanzegging tegen Willem V in persoon	267
De verklaringen van Kew Gardens	268
De volkerenrechtelijke implicaties	268
Het standpunt van de volksrepresentanten	269
De Engelse naastingen	271
De steunpunten voor de Britse wereldvloot	271
De Engelse abandonneringen	271
De Indische Archipel	272
De Vierde Engelse Zeeoorlog (1780-1784)	272
Surseance van betaling voor de V.O.C. in 1782	273
Het akkoord betreffende het V.O.C.-monopolie	275
Wie gaat het gelag betalen?	277
Gogels Amalgama-fonds	279
De bereddering volgens Alexander Gogel	281
Wachten op een fundamentele universele staatsregeling	282
De staatsgreep voor het Bataafsch Gemeenebest	284
Wie heeft de oppermacht over de Archipel?	285
De Vrede van Amiens	286
Noten	1

Ten geleide

In de ouverture van de kolonisatie, lang voordat er sprake was van *Nederlands-Indië*, speelt de V.O.C. een belangrijke rol. Dit boek behandelt in dit eerste deel vooral de opkomst en teloorgang van de V.O.C. Mijn verhandelingen beginnen niet in de Gouden Eeuw, zoals men zou kunnen verwachten als het over de VOC gaat. Mijn beschouwingen beginnen met de historische verhaallijn in 1494. In dat jaar trok de paus een simpele streep op de wereldkaart. De paus verdeelde de invloedssferen in de toenmalige in West-Europa bekende wereld. Het was een staatkundige ingreep. In het belang van de kerk van Rome. De rooms-katholieke kerk. Een religieuze rechtsorganisatie van supranationale allure. De enige in West-Europa toen kende. De ingreep was begaan omdat dat dienstig was aan die kerk. De streep had dus een moraaltheologische achtergrond. De boodschap van de bijbel moest worden uitgedragen. Door staten. Bepaalde staten, die hadden laten blijken dat ze dat heel goed konden. Die staten waren op dat moment instrumenten van die kerk.

De geopolitieke verhoudingen werden toen wereldwijd vastgesteld zouden we vandaag de dag zeggen. Waarom de VOC in de 16e en 17e eeuw rekening had te houden met een toen al eeuwenoud verdrag waarbij het geen partij had kunnen zijn en waarom de VOC dat verdrag diende te respecteren kan alleen verklaard worden door ons te verplaatsen in de toenmalige denktrant, het toenmalige wereldbeeld en de daarbij horende machtsverhoudingen. In de 15e eeuw waren de grootmachten die het geopolitieke spel beheersten vooral Spanje en Portugal. Beide landen en hun koningen waren zeer religieus gemotiveerd. De reformatie was nog niet aan de orde. Er was één geloof, de kerk was nog één en ondeelbaar met de paus aan het hoofd. De varianten van de Oosterse kerk waren, door onderlinge verdeeldheid geen partij in die geopolitiek. De Islam werd buiten beschouwing gelaten. De Islam bestond. Dat wist men goed. Het was een vijandige leer. Die een vijandige staatkunde uitdroeg. Een bedreiging voor de christenheid.

Voor de kerk was de paus als *de stedehouder van Christus* bekleed met de hoogst denkbare autoriteit. Daarbij was een onderscheid tussen theologische en wereldlijke zaken niet mogelijk. De koning van Spanje en die van Portugal ontleenden hun autoriteit aan dat *van God gegeven gezag*. Daarbij was een onderscheid tussen wereldlijke en religieuze zaken evenmin mogelijk. Kerk en staat waren hecht versmolten met elkaar. Om

in de toenmalige denktrant mee te kunnen komen, zal ik de redeneertrant van destijds zoveel als mogelijk in het betoog opnemen - ook als dat nogal theologisch van aard is. Dat vergt voor de lezer een extra inspanning. De bedoeling is dat die bijdraagt aan het inzichtelijkheid van de historische processen van verovering, onderwerping, annexaties en kolonisaties en de daaraan ten grondslag liggende overwegingen.

Zoals ik een aantal theologische termen zal gebruiken, zal ik ook de originele benamingen gebruiken zoals die voorkomen op reisdocumenten, contracten, cognossementen etc. Daar treft men dan bijvoorbeeld negers en kaffers aan. Woorden die vandaag de dag een lading hebben gekregen die er destijds niet aan werd toegekend. Ook hier geldt: ik probeer zoveel mogelijk mij in te leven in de denkwijze en het woordgebruik van destijds. Die verschillen nogal van wat wij tegenwoordig vanzelfsprekend vinden.

Den Haag, september 2022
Gerard Strijards